

DOI: 10.15276/ETR.03.2026.6

DOI: 10.5281/zenodo.20684040

UDC: 336.77:338.432

JEL: G32, Q14, H25, O16

Received: 2026-03-04, Revised: 2026-04-14, Accepted: 2026-04-29, Published: 2026-05-13

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АПК: ІЄРАРХІЯ ДЖЕРЕЛ ТА МЕХАНІЗМИ ПОВОЄННОЇ АДАПТАЦІЇ

TRANSFORMATION OF THE AGRI-FOOD SECTOR'S FINANCIAL AND CREDIT SUPPORT SYSTEM: HIERARCHY OF SOURCES AND POST-WAR ADAPTATION MECHANISMS

Oleksandr O. Zaiets

*National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv, Ukraine**JS "Tascombank", Kyiv, Ukraine**ORCID: 0009-0004-7167-208X**Email: Ool.zaiets@gmail.com*

Сучасний стан аграрного сектору України характеризується глибокою деструкцією виробничого потенціалу, що зумовлена воєнними діями, руйнуванням активів та розривом усталених логістичних ланцюгів. У таких умовах традиційна система фінансово-кредитного забезпечення підприємств АПК, яка роками базувалася на пріоритеті самофінансування та класичних банківських продуктах, виявила свою критичну обмеженість і потребує докорінного перегляду.

Першочерговим аспектом проблеми є катастрофічне псування внутрішніх джерел капіталу. Через значне зростання операційних витрат, логістичний диспаритет цін та фізичне знищення складських потужностей, власний прибуток аграріїв перестав виконувати функцію інструменту розвитку, перетворившись на ресурс для «критичного виживання». Амортизаційні відрахування також втратили свою відтворювальну роль внаслідок стрімкої інфляції та втрати об'єктів основних засобів, що позбавляє господарства базового інвестиційного ресурсу.

Ще однією критичною складовою є системна криза у сфері банківського кредитування. Попри існування державних програм підтримки (зокрема «5-7-9%»), доступ до кредитних ресурсів для більшості постраждалих господарств залишається заблокованим через дефіцит застави. Більшість активів агропідприємств у прифронтових або деокупованих регіонах нині не відповідають критеріям ліквідної застави, що робить класичну модель кредитування неможливою. Висока премія за ризик, пов'язаний із конфліктом, та жорсткі вимоги банків до фінансового стану позичальників створюють бар'єр, який неможливо подолати без нових механізмів гарантування та змішаного фінансування.

З огляду на зазначене, виникає необхідність у формуванні належної системи фінансово-кредитного забезпечення, яка б поєднувала ринкові механізми з інституційними інструментами. На

Засць О.О. Трансформація системи фінансово-кредитного забезпечення АПК: ієрархія джерел та механізми повоевної адаптації. Науково-методична стаття.

У статті обґрунтовано трансформацію системи фінансово-кредитного забезпечення АПК в умовах воєнної деструкції. Автором доведено зміну ієрархії джерел капіталу, де через вичерпання власного прибутку пріоритет зміщується до міжнародних грантів та державних субсидій. Розкрито квазі-ресурсну роль ПДВ як інструменту підтримки ліквідності та запропоновано механізми подолання дефіциту ліквідної застави через лізинг, розписки. Сформовано концептуальну модель змішаного фінансування, яка забезпечує адаптацію аграрних підприємств до воєнних ризиків та створює фундамент для їхньої інноваційної модернізації згідно зі стандартами ЄС.

Ключові слова: фінансово-кредитне забезпечення, аграрний сектор, ієрархія джерел, дефіцит заставної бази, змішане фінансування, міжнародні гранти, податок на додану вартість, повоевне відновлення

Zaiets O.O. Transformation of the Agri-Food Sector's Financial and Credit Support System: Hierarchy of Sources and Post-War Adaptation Mechanisms. Scientific and methodical article.

The article substantiates the transformation of the agri-food sector's financial and credit support system under military destruction. The author proves a shift in the hierarchy of capital sources, where international grants and state subsidies take priority due to the depletion of internal profits. The quasi-resource role of VAT as a liquidity support tool is revealed, and mechanisms to overcome the lack of liquid collateral through hybrid instruments (leasing, bills) are proposed. A conceptual model of blended finance is developed to ensure the adaptation of agricultural enterprises to military risks and create a foundation for their innovative modernization according to EU standards.

Keywords: financial and credit support, agri-food sector, hierarchy of sources, lack of liquid collateral, blended finance, international grants, value-added tax, post-war recovery

перший план виходить потреба в науковому обґрунтуванні фінансових джерел, де міжнародні грантові ресурси, лізинг, аграрні розписки та фіскальні інструменти (зокрема механізми адміністрування ПДВ) стають стратегічними важелями відновлення. Розробка підходів, здатних нівелювати воєнні ризики та забезпечити перехід галузі до інноваційної модернізації, становить ключове завдання даної статті.

Аналіз останніх публікацій по проблемі

Теоретичні та прикладні аспекти фінансово-кредитного забезпечення аграрного сектору перебувають у центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених.

Фундаментальні засади формування капіталу підприємств та управління фінансовими ресурсами закладені у працях І. Бланка та В. Опаріна [1, 2]. Їхні дослідження дозволяють розглядати фінансове забезпечення як комплексну систему, що охоплює не лише наявність грошових коштів, а й методи їх ефективного залучення та розподілу. Галузеву специфіку АПК, зокрема вплив сезонності, тривалості капіталообігу та біологічних ризиків на фінансовий стан підприємств, глибоко висвітлено у роботах М. Дем'яненка [3]. Питання інституційного середовища та розширення доступу аграріїв до ринків капіталу через розвиток кредитного потенціалу відображені у наукових доробках О. Гудзь [4].

У зарубіжній науковій думці значна увага приділяється проблемам доступу до кредитних ресурсів в умовах невизначеності. Дослідження аграрних фінансів підтверджують, що ефективність сектору критично залежить від стабільного доступу до капіталу та нівелювання ризиків. Фундаментальну основу цього напрямку заклали П. Дж. Баррі та Л. Дж. Робісон (Barry & Robison, 2001), обґрунтувавши специфіку галузевих кредитів [5]. Вони довели, що через високу інформаційну асиметрію та сезонність аграрії стикаються з кредитними обмеженнями, що змушує їх стримувати інвестиції задля збереження фінансових резервів. Зовнішні бар'єри для кредитування деталізують А. Феррандо та інші (Ferrando et al., 2017). На прикладі ЄС вони показали, що макроекономічна нестабільність та суверенний фінансовий стрес погіршують доступ агробізнесу до ресурсів, так як банки стають надмірно консервативними в умовах кризи [6]. На противагу цим обмеженням, Х. Сун та інші (Song et al., 2019) на прикладі Китаю підтверджують ключову роль державної фінансової підтримки [7]. Їхне дослідження доводить прямий зв'язок між обсягом бюджетних вливань та темпами розвитку агробізнесу. У цьому зв'язку прокоментуємо, що розвиток галузі можливий лише за умови подолання внутрішніх ризиків (П. Дж. Баррі та Л. Дж. Робісон), забезпечення загальної фінансової стабільності (А. Феррандо) та активного державного стимулювання (Х. Сун).

Фундаментальні праці зазначених вище вчених визначають, що специфічні ризики та інформаційна асиметрія створюють стійкі кредитні

обмеження, змушуючи фермерів накопичувати ліквідні резерви замість інвестицій. У таких умовах, за висновками С. Афрін та інших (Afrin et al., 2017), ключову роль відіграє фінансова інклюдія, яка підвищує технічну ефективність виробників через доступ до нових технологій [8]. Зовнішнє середовище також критично впливає на ресурсну базу. Так, В. Д. Русу та С. (К) Тодерашку (Rusu & Toderăşcu, 2014), а також Р. Гропп (Gropp et al., 2020) доводять, що макроекономічна нестабільність обмежує доступ до приватних позик, змушуючи аграріїв шукати альтернативи, як-от комерційний кредит (Н. Вілсон, та Б. Саммерс, (Wilson & Summers, 2002)) [9-11]. Концепція «адаптивної стійкості», розроблена К. Холлінгом (Holling, 1973) та розвинута Б. Уокером та Д. Солт (Walker & Salt, 2006) нині стає базовою для розуміння того, як бізнес має реагувати на екзогенні шоки, подібні до воєнних дій [12, 13].

Водночас, попри значний науковий доробок, у вітчизняній науці залишається недостатньо вивченим механізм подолання дефіциту ліквідного забезпечення в умовах пошкодження активів. Також потребує переосмислення роль податкових інструментів (зокрема ПДВ) не лише як фіскального навантаження, а як автономного джерела підтримки ліквідності в період повоєнного відновлення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Як бачимо, низка аспектів у контексті воєнної та повоєнної економіки залишається недостатньо вивченою. Передусім це стосується механізмів кредитування господарств в умовах гострого дефіциту ліквідної застави, коли традиційні банківські вимоги до забезпечення стають нездійсненними через пошкодження активів або високі безпекові ризики. Також потребує детального опрацювання зміна пріоритетності джерел фінансування, де через вичерпання власного прибутку провідну роль починають відігравати міжнародні гранти та державні субсидії як базовий капітал для подальшого залучення ринкових інвестицій. Крім того, недостатньо вивченим залишається механізм використання ПДВ як автономного джерела підтримки ліквідності, що дозволяє аграріям фінансувати операційну діяльність без надмірного боргового навантаження. Нарешті, бракує цілісних моделей взаємодії Державного аграрного реєстру (ДАР) з міжнародними донорами та банківським сектором для створення гнучкої системи фінансово-кредитного забезпечення, здатної швидко адаптуватися до екстремальних викликів повоєнного відновлення.

Формулювання цілей дослідження (постановка завдання)

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розробка адаптивної моделі фінансово-кредитного забезпечення аграрних підприємств, яка базується на зміні пріоритетності джерел фінансування від власного прибутку до міжнародних грантів, державних субсидій та використання ПДВ як

ресурсу ліквідності, що дозволяє подолати дефіцит заставної бази та забезпечити стійке повоєнне відновлення галузі.

Матеріали та методи

Методологія дослідження базується на поєднанні класичних підходів до управління капіталом із новими ідеями фінансової стійкості, що дозволяє розглядати фінансово-кредитне забезпечення не просто як наявність грошей, а як гнучку систему виживання агробізнесу в умовах війни. Автором було використано такі наукові методи: теоретичне узагальнення – при переосмисленні функцій фінансів в АПК під час воєнних дій; логічний аналіз та синтез – при виявленні змін у пріоритетності джерел фінансування, де гранти та держпідтримка стають важливішими за власний прибуток; порівняльний аналіз – при оцінюванні вартості та доступності різних інструментів (кредитів, лізингу, грантів); моделювання – при розробці схеми взаємодії між різними джерелами, що дозволяє аграріям отримувати кошти навіть за відсутності застави; комплексний аналіз – для візуалізації всієї системи фінансово-кредитного забезпечення у вигляді цілісної концептуальної схеми.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування

Економічна природа фінансового забезпечення як адаптивної та багатофункціональної системи управління стійкістю об'єктивно диктує необхідність критичного перегляду структури його ресурсного наповнення. Нині категорія «забезпечення» перестає бути статичною констатацією наявності грошових фондів, трансформуючись у динамічний процес стратегічного вибору джерел капіталу, здатних нівелювати галузеві та воєнні ризики. Такий перехід від абстрактних концепцій капіталізації до прикладного аналізу джерел фінансового забезпечення аграрних підприємств обумовлений унікальною природою агробізнесу, де джерела фінансування мають не лише покривати операційні витрати, а й компенсувати природно-кліматичну та безпекову невизначеність.

Центральною проблемою в обґрунтуванні джерел фінансово-кредитного забезпечення аграріїв стає подолання часового лагу та сезонної дискретності капіталообігу. Якщо в промисловості вибір джерела базується на критерії його вартості, то в АПК на перший план виходить критерій синхронності. Це зумовлює специфічну ієрархію джерел, де внутрішній потенціал самофінансування (прибуток та амортизація) має бути органічно інтегрований із зовнішніми інструментами підтримки ліквідності в пікові періоди технологічного циклу [5]. Разом з тим, на нашу думку, в умовах повоєнної депресії ринків та руйнації активів, звична структура джерел піддається глибокому руйнуванню: власні ресурси аграріїв, вимиті ціновим диспаритетом та втратою складських потужностей, більше не можуть виконувати роль базису розвитку.

У розрізі зазначеного, виникає необхідність розширення спектру джерел за рахунок зовнішніх інструментів, які в умовах відновлення набувають ознак стратегічних ресурсів. Мова йде про перехід від банківського кредитування, обтяженого дефіцитом ліквідного забезпечення, до багатоканальної системи залучення капіталу, що охоплює міжнародні грантові програми, фонди технічної допомоги та інструменти змішаного фінансування [10]. У цьому контексті джерела фінансово-кредитного забезпечення розглядаються як сукупність фінансових важелів, де кожен елемент – від бюджетної субсидії до аграрної розписки – виконує специфічну роль у стабілізації фінансового стану підприємства.

Система джерел фінансово-кредитного забезпечення аграрних підприємств нині трансформується з лінійної сукупності грошових коштів у багатовекторну структуру капіталу, що відображає здатність суб'єкта господарювання акумулювати внутрішні резерви та залучати екзогенні ресурси в умовах інституційної турбулентності. Глибокий занепад виробничого потенціалу, зумовлений воєнними діями, диктує необхідність перегляду класичної ієрархії джерел, де традиційний підхід самофінансування зміщується у бік інструментів змішаної та інституційної мотивації. Це обумовлює розгляд джерел як стратегічних важелів адаптації до високої премії за воєнний ризик та цінового диспаритету [9].

Фундаментальним базисом фінансової автономії аграріїв залишаються внутрішні джерела, проте їхня роль у повоєнний період трансформується з інструменту розширеного відтворення у ресурс критичного виживання. Нерозподілений прибуток, який у стабільному середовищі виступає головним рушієм капіталізації, нині піддається ерозії через розрив логістичних ланцюгів та зростання трансакційних витрат. Паралельно з цим, амортизаційні відрахування втрачають свою відтворювальну функцію через стрімку інфляцію та фізичне знищення необоротних активів, що потребує впровадження механізмів прискореної амортизації або переоцінки фондів для збереження інвестиційного потенціалу. У структурі внутрішніх ресурсів ваги набувають страхові відшкодування та кошти від реалізації біологічних активів, які стають вимушеними джерелами підтримки операційної ліквідності у періоди гострого дефіциту обігового капіталу [15].

У ситуації критичного дефіциту внутрішніх резервів центр ваги фінансового забезпечення зміщується до зовнішніх позикових джерел, де ключовим інструментом залишається банківське кредитування. Проте класична модель кредиту в повоєнних умовах стикається із «заставним вакуумом», що стимулює розвиток гібридних та альтернативних інструментів. Зокрема, аграрні розписки стають інноваційним джерелом, що дозволяє нівелювати бар'єр відсутності ліквідної застави через використання майбутнього врожаю як об'єкта забезпечення. Важливим доповненням, на нашу думку, виступає фінансовий лізинг, який

забезпечує реновацію технічного парку без значного вилучення обігових коштів, а також товарне кредитування від постачальників матеріально-технічних ресурсів, що базується на принципах партнерського розподілу ризиків.

Дослідження ролі фіскальних інструментів, зокрема податку на додану вартість (ПДВ), як джерела фінансового забезпечення аграрних підприємств, базується на визнанні їхньої квазі-ресурсної природи [19]. В умовах повоєнного відновлення, коли звичні канали кредитування характеризуються високою вартістю та заставами бар'єрами, механізми адміністрування ПДВ трансформуються з фіскального інструменту вилучення капіталу в автономне джерело підтримки ліквідності та самофінансування. У даному випадку система оцінювання включає нижчезазначені аналітичні блоки.

По-перше, оцінка ефективності бюджетного відшкодування ПДВ через призму «часового лагу» ліквідності. Підхід передбачає розрахунок показника «коефіцієнта іммобілізації обігових коштів», який відображає відношення задекларованого до відшкодування ПДВ до фактично отриманих коштів на рахунки підприємства. У повоєнний період цей показник набуває критичного значення: значний часовий розрив (лаг) між виникненням права на відшкодування та реальним надходженням ресурсу трактується як приховане вилучення капіталу. Аналіз динаміки цього показника дозволяє визначити обсяг дефіциту обігового капіталу, який аграрії вимушені замінювати дорогими банківськими овердрафтами, що знижує загальну вагомість ПДВ як джерела.

По-друге, діагностика «фіскального інвестування» через механізми пільгового імпорту. Підхід базується на кількісній оцінці вивільнених фінансових ресурсів за рахунок застосування нульових або знижених ставок ПДВ на ввезення капітальних активів (засобів розмінування, енергогенеруючого обладнання, інноваційної техніки). За своєю природою ця економія розглядається як непряма безвідсоткова позика від держави, спрямована на реновацію виробничого потенціалу. Підхід передбачає порівняння обсягу цих «зеконормованих» коштів із вартістю аналогічного кредитного ресурсу, що дозволяє обґрунтувати пріоритетність фіскальних пільг у системі повоєнного відновлення [19].

По-третє, аналіз впливу від'ємного значення ПДВ на структуру оборотних активів. Для підприємств, що здійснюють масштабну капітальну відбудову, накопичення податкового кредиту (від'ємне значення ПДВ) є формою дебіторської заборгованості держави. У даному випадку інструментарій пропонує оцінювати питому вагу «замороженого» податкового кредиту в загальній структурі активів. Висока частка цього показника свідчить про низьку адаптивність фінансової системи підприємства, оскільки внутрішній ресурс залишається заблокованим у фіскальних розрахунках, замість того, щоб бути

спрямованим на операційні потреби посівного циклу [19].

По-четверте, стрес-тестування податкового навантаження в кореляції з рентабельністю АПК. При цьому використовується метод порівняльної динаміки податкових зобов'язань та чистого грошового потоку. Це дозволяє ідентифікувати стан, за якого податкові відрахування починають перевищувати темпи самовідновлення капіталу підприємства. В умовах повоєнного диспаритету цін цей аналіз є вирішальним для обґрунтування необхідності введення тимчасових податкових канікул або спецрежимів для найбільш постраждалих регіонів. Запропонований нами підхід дозволяє розглядати фіскальні джерела не як статичний податковий обов'язок, а як керований інструмент ліквідності.

Особливе місце в структурі фінансового забезпечення посідають публічні та інституційні джерела, які в умовах відновлення набувають ознак стратегічного інтервенціонізму. Мова йде про прямі бюджетні дотації, субсидії на одиницю оброблюваної площі та компенсації відсоткових ставок, що розподіляються через цифрові платформи, зокрема Державний аграрний реєстр (ДАР) [17]. Ці ресурси виконують функцію «соціального капіталу», підтримуючи життєздатність малих виробників, які відсічені від класичних ринків капіталу. Разом із цим, державні гарантії стають інституційним фільтром, що дозволяє трансформувати ризиковані банківські кредити у безпечні інструменти фінансування деокупованих територій.

Вважаємо, що найбільш динамічним сегментом системи стають екзогенні (міжнародні донорські) джерела, представлені грантами та програмами технічної допомоги від USAID, FAO та Світового банку. Їхня роль у повоєнний період є критичною для відновлення капіталомістких активів та фінансування процесів гуманітарного розмінування [16, 18]. Новизна сучасного підходу до формування цих джерел полягає у впровадженні моделі змішаного фінансування, де міжнародні гранти виконують роль «капіталу перших втрат». Це дозволяє абсорбувати воєнну премію на капітал, створюючи передумови для припливу приватних інвестицій навіть у регіони з високим ступенем безпекової невизначеності. Таким чином, сучасна система джерел фінансово-кредитного забезпечення аграрних підприємств – це складна екосистема, де ринкова логіка позикового капіталу інтегрується з інституційною підтримкою та міжнародними гарантіями. Еволюція від моделі «самозабезпечення» до моделі «мережевого інституційного партнерства» дозволяє сформулювати достатній ресурсний потенціал для переходу аграрного сектору від стадії фізичної відбудови до стадії інноваційно-інвестиційної модернізації згідно з вимогами європейської інтеграції. Виходячи з окресленого, нами сформовані порівняльні параметри зміни джерел фінансово-кредитного забезпечення АПК у період повоєнного відновлення (табл. 1).

Таблиця 1. Порівняльні параметри трансформації джерел фінансово-кредитного забезпечення АПК у період повоєнного відновлення

Джерело	Вартість залучення	Рівень доступності	Ступінь ризиковості	Основний інструментарій
Внутрішні (Ендогенні)	Мінімальна (альтернативна вартість)	Низький (через збитковість та звуження маржі)	Помірний (ризик інфляційного знецінення)	Нерозподілений прибуток, амортизація, резервні фонди
Зовнішні ринкові (кредитні)	Середня (за умови держкомпенсації відсотків)	Обмежений (високі вимоги до ліквідності застави)	Високий (ризик неплатоспроможності та дефолту)	Програма «5-7-9%», товарні кредити, банківський овердрафт
Гібридні (альтернативні)	Вища за середню (комісії, дисконти)	Середній (не потребують твердої застави майна)	Помірний (застава майбутнього врожаю)	Аграрні розписки, фінансовий лізинг, форвардні закупівлі
Публічні (державні)	Безповоротні або пільгові кошти	Високий (для суб'єктів, зареєстрованих у ДАР)	Низький (бюджетні кошти без зобов'язань повернення)	Дотації на площу/голову худоби, бюджетні субсидії
Екзогенні (міжнародні)	Безповоротні (гранти)	Середній (складність процедур комплаєнсу)	Мінімальний (виконують роль капіталу «перших втрат»)	Гранти USAID, FAO, фонди технічної допомоги та відновлення
Фіскальні (податкові преференції)	Мінімальна (умовно-безкоштовний ресурс)	Середній (залежить від обсягів реалізації та експорту)	Помірний (ризик затримок бюджетного відшкодування)	Акумуляція ПДВ, експортне відшкодування, нульова ставка на критичний імпорт.

Джерело: складено автором за матеріалами [14-17]

Аналіз даних табл. 3, дозволяє констатувати зміну парадигми вибору джерел фінансування. У звичних моделях пріоритет видавався внутрішнім джерелам через їхню низьку вартість, проте в повоєнний період їхня доступність стала критично низькою. Це вимушено переміщує фокус на екзогенні ресурси (гранти), які, попри складність процедур залучення, мають нульову вартість та мінімальний ризик [14].

Особливе місце, на наше переконання, посідають лізинг, розписки, які виступають «компромісним» джерелом: вони дорожчі за кредити, але значно доступніші для підприємств, чий активи пошкоджені або знаходяться в зонах ризику. Така структура підтверджує необхідність формування комбінованого фінансового портфеля, де міжнародні безповоротні кошти стають фундаментом для подальшого залучення ринкового банківського капіталу.

Вважаємо, що ПДВ виступає умовно-безкоштовним, оперативно доступним джерелом фінансового забезпечення для працюючих аграріїв, що акумулює кошти через податковий кредит та стимулює експорт через відшкодування. Основний ризик полягає в затримках бюджетного відшкодування, які заморожують обіговий капітал, проте інструмент залишається критичним для ліквідності без збільшення боргового навантаження [16].

Трансформація будови фінансово-кредитного забезпечення аграрного сектору в умовах повоєнного розвитку супроводжується докорінним переглядом ієрархії джерел формування капіталу. Традиційна ринкова модель, що базується на домінанті самофінансування та класичного банківського кредитування, у поточному безпечовому та інституційному ландшафті виявляє свою

обмеженість. На наш погляд, пріоритетність джерела фінансового забезпечення на сучасному етапі визначається не лише критерієм його вартості, а насамперед адміністрованою доступністю, здатністю абсорбувати надвисоку «воєнну премію» на капітал та потенціалом до технологічної модернізації постраждалих активів.

У системі повоєнної відбудови найвищий рівень стратегічної пріоритетності посідають екзогенні безповоротні ресурси, представлені міжнародними грантами та програмами технічної допомоги від глобальних інституцій (USAID, FAO, Світовий банк) [16, 18]. Вагомість цього джерела обумовлена його унікальною здатністю виступати «стартовим капіталом» для капіталомістких процесів, які не можуть бути профінансовані за рахунок прибутку чи кредитів через надвисокі ризики. У даному випадку мова йде про гуманітарне розмінування територій, відновлення зруйнованої елеваторної та зрошувальної інфраструктури, а також впровадження енергоефективних технологій. Саме міжнародні гранти виконують роль інституційного каталізатора, створюючи передумови для подальшого залучення ринкових інвестицій у деокуповані регіони [20].

Другий рівень пріоритетності належить публічним інституційним ресурсам, що акумулюються через механізми ДАР. Вагомість бюджетних дотацій, субсидій на одиницю площі та голову худоби є критично високою для сегменту мікро- та малого фермерства. У повоєнний період державне фінансування трансформується з інструменту підтримки поточної ліквідності у стабілізаційний механізм, що запобігає деградації сільських територій та підтримує локальну продовольчу безпеку. Пріоритетність цих коштів полягає у їхній

оперативності та адресності, що дозволяє суб'єктам із «нульовим» балансом після деокупації розпочати новий виробничий цикл [17].

Середній рівень пріоритетності займають альтернативні інструменти, зокрема фінансовий лізинг та аграрні розписки. Вважаємо, що їхня вагомість у системі повоєнного відновлення стрімко зростає через здатність нівелювати «заставну пастку». Оскільки значна частина активів агропідприємств наразі не відповідає банківським вимогам щодо ліквідності застави, лізинг (де техніка сама є забезпеченням) та розписки (де застава виступає майбутній врожай) стають безальтернативними каналами доступу до ресурсів для підприємств у прифронтових зонах. Це дозволяє здійснювати реновацію технічного парку без надмірного боргового навантаження на власні капітальні активи.

Четвертий рівень ієрархії відведено пільговому банківському кредитуванню, яке, попри значні обсяги в межах програми «5-7-9%», має обмежену пріоритетність для найбільш постраждалих ланок АПК. Вагомість кредиту зберігається переважно для стабільно функціонуючих середніх та великих агрохолдингів, які мають достатній запас фінансової міцності для обслуговування боргу. У повоєнний період кредитний ресурс є ефективним лише за умови інтеграції у модель змішаного фінансування, де державні портфельні гарантії знижують ризики для комерційних банків, роблячи капітал доступним для ширшого кола товаровиробників [14].

У системі фінансового забезпечення аграрних підприємств ПДВ займає специфічне місце, бо поєднує ознаки внутрішнього та зовнішнього джерела. За економічною суттю: це квазі-внутрішнє джерело. Хоча кошти надходять від держави (відшкодування) або економяться на податкових зобов'язаннях, фактично це власні гроші підприємства, які були раніше сплачені постачальникам або закладені в ціну товару. Для експортерів ПДВ має середній рівень пріоритету (нарівні з лізингом). Своєчасне відшкодування ПДВ є критичним «оборотно-сальдовим» ресурсом [19]. У повоєнних умовах, коли ціни на зерно низькі, ПДВ стає єдиним джерелом «живих» грошей. Для виробників на внутрішньому ринку ПДВ має високий ступінь пріоритету. Тут він виступає інструментом економії (податковий кредит), що дозволяє акумулювати ресурс всередині господарства.

Найнижчий рівень пріоритетності як інструменту розвитку наразі мають внутрішні ендегенні джерела (власний прибуток та амортизація). Попри їх теоретичний статус «базису самофінансування», у повоєнній економіці ці ресурси майже повністю абсорбуються операційними збитками, ціновим диспаритетом та зростанням витрат на логістику. Вагомість прибутку в даний час обмежується функцією підтримання мінімальної поточної ліквідності та «виживання» господарства. Ерозія амортизаційних фондів внаслідок інфляції робить їх неспроможними забезпечити навіть просте

відтворення необоротних активів без зовнішнього донорського підживлення.

Узагальнюючи викладене, можемо констатувати, що фінансові ресурси розподіляються всупереч реальним потребам аграріїв у системі фінансово-кредитного забезпечення АПК. Якщо до війни розвиток базувався на моделі «прибуток – кредит», то повоєнне відновлення ґрунтується на моделі «грант – державна підтримка – гібридний інструмент». Така ієрархія джерел, на наше переконання, дозволяє сформувати адаптивну фінансову структуру, здатну не лише нівелювати воєнні збитки, а й забезпечити стратегічний перехід аграрного сектору до стандартів сталого розвитку та європейської інтеграції.

Залежність між різними рівнями фінансового забезпечення та механізмами їхньої взаємодії представлено в табл. 2.

Функціонування запропонованого підходу базується на принципі інституційної конвергенції, де традиційні та новітні джерела фінансування взаємодіють не лінійно, а через систему послідовних трансформаційних етапів. В умовах повоєнного відновлення цей механізм покликаний подолати критичний розрив між високою потребою аграріїв у капіталі та надвисокими ризиками його надання з боку приватного сектору.

Першим етапом функціонування механізму виступає стадія «інституційної детоксикації ризиків», де ключову роль відіграють міжнародні гранти та технічна допомога. На відміну від класичних моделей, де грант розглядається як засіб покриття збитків, у межах підходу він трансформується у «капітал перших втрат». Механізм працює таким чином: грантові кошти акумулюються у спеціальних гарантійних фондах, що дозволяє абсорбувати воєнну премію на капітал та «розблокувати» банківське кредитування. Таким чином, міжнародна допомога стає пусковим імпульсом, який активує ринкові механізми фінансування навіть на територіях із високим ступенем безпекової невизначеності.

Другий етап реалізації механізму пов'язаний із активацією «фіскального демпфера», де головним інструментом підтримки внутрішньої ліквідності виступає ПДВ [19]. У рамках ієрархічної залежності ПДВ розглядається як квазі-ресурсне джерело, що забезпечує постійність виробничого циклу. Механізм працює через прискорене відшкодування ПДВ при експорті та накопичення податкового кредиту при закупівлі засобів відновлення. Це дозволяє підприємству акумулювати безвідсотковий обіговий капітал без звернення до зовнішніх запозичень, що важливо для нівелювання цінового диспаритету та покриття касових розривів у розпал польових робіт.

Третім етапом є «цифрова верифікація та зниження асиметрії інформації» через платформу ДАР. ДАР виступає інституційним фільтром, який автоматично верифікує суб'єкта господарювання, його земельний банк та виробничу історію. Це створює ефект «репутаційної застави», що замінює традиційне майно, яке в умовах війни втратило

ліквідність. Завдяки прозорості цифрового профілю аграрія, міжнародні донори та комерційні банки отримують надійний інструмент моніто-

рингу цільового використання коштів, що суттєво знижує транзакційні витрати на аудит та комплаєнс [19].

Таблиця 2. Ієрархічні залежності та механізми взаємодії у системі фінансово-кредитного забезпечення АПК

Етап взаємодії (Крок)	Напрямок залежності (Звідки → Куди)	Характер логічного зв'язку (Тип стрілки)	Наукове обґрунтування взаємодії (Сутність процесу)	Роль у повоєнному відновленні
1. Мотивація	Екзогенні джерела (Гранти) → Ринкові джерела (Кредити)	Детоксикація ризику	Міжнародна допомога виступає «капіталом перших втрат», знижуючи воєнну премію для комерційних банків	Blended Finance: активація банківського сектора на ризикованих територіях
2. Підтримка	Фіскальні інструменти (ПДВ) → Ендогенні джерела (Власні кошти)	Державна амортизація /пом'якшення фінансових ударів	Механізми відшкодування та накопичення ПДВ залишають ліквідність всередині підприємства, посилюючи самофінансування	Ліквідний буфер: компенсація цінового диспаритету та операційних збитків
3. Зміни	Гібридні інструменти (Лізинг) → Реальні активи (Техніка)	Пряма капіталізація	Можливість отримання ресурсів без ліквідної застави майна, що критично для зруйнованих господарств	Подолання заставної пастки: швидке відновлення технічного парку
4. Контроль	Цифрові платформи (ДАР) → Усі джерела (Гранти / Субсидії)	Інституційний фільтр	Єдине вікно верифікації аграрія, що забезпечує прозорість розподілу капіталу та знижує асиметрію інформації	Антикорупційний бар'єр: підвищення довіри міжнародних донорів до АПК
5. Циклічність	Результат (Відновлення) → Ендогенні джерела (Прибуток)	Реінвестування	Вихід на рівень самоокупності дозволяє підприємству повернутися до класичної моделі саморозвитку	Сталий розвиток: перехід від зовнішньої допомоги до фінансової автономії.

Джерело: складено автором за матеріалами [17-21]

Четвертий етап – пряма капіталізація та технологічна трансформація. На цій стадії змішаний фінансовий ресурс (грант + кредит + зекономлений ПДВ) трансформується у реальні активи відновлення. Механізм забезпечує цільове спрямування капіталу на високотехнологічні потреби: гуманітарне розмінування, закупівлю енергоефективного обладнання та об'єктів агрологістики. Важливим аспектом тут є використання гібридних інструментів, таких як фінансовий лізинг, де об'єкт відновлення одночасно виступає заставою, що остаточно вирішує проблему «заставного голоду» постраждалих підприємств.

Завершальним етапом є замикання циклу через «реінвестування та капіталізацію прибутку». Успішна реалізація попередніх етапів дозволяє підприємству вийти на рівень самоокупності. Отриманий прибуток та відновлений амортизаційний фонд знову стають домінуючими джерелами, що сигналізує про завершення фази екстреного відновлення та перехід до стадії сталого автономного розвитку.

Таким чином, запропонований підхід ієрархічних залежностей доводить, що повоєнне фінансово-кредитне забезпечення агропідприємств – не статичний перелік джерел, а адаптивний

алгоритм управління капіталом. Ключова новизна полягає у переході від моделі «прямих вливань» до моделі інституційної мотивації, де міжнародна допомога та ПДВ-демпфер виконують роль каталізаторів, що реанімують ринкову активність та власну фінансову спроможність суб'єктів АПК.

Узагальнення теоретичних підходів та ідентифікація специфічних джерел капіталу в аграрному секторі обумовлюють необхідність їх інтеграції у цілісну прикладну модель. Ураховуючи викладене вище, нами сформована концептуальна схема системи фінансово-кредитного забезпечення, яка візуалізує механізми трансформації зовнішніх інституційних імпульсів у внутрішній капітал розвитку. Запропонована структура відображає ієрархічну взаємодію між державними регуляторами, міжнародними донорами та агропідприємствами, забезпечуючи адаптивність фінансового механізму до екстремальних викликів повоєнного відновлення (рис. 1).

Представлена на рис. 1 схема, розкриває авторське бачення механізму функціонування фінансово-кредитного забезпечення аграрних підприємств у специфічних умовах повоєнного відновлення. Авторський підхід до побудови схеми ґрунтується на взаємодії п'яти ключових блоків:

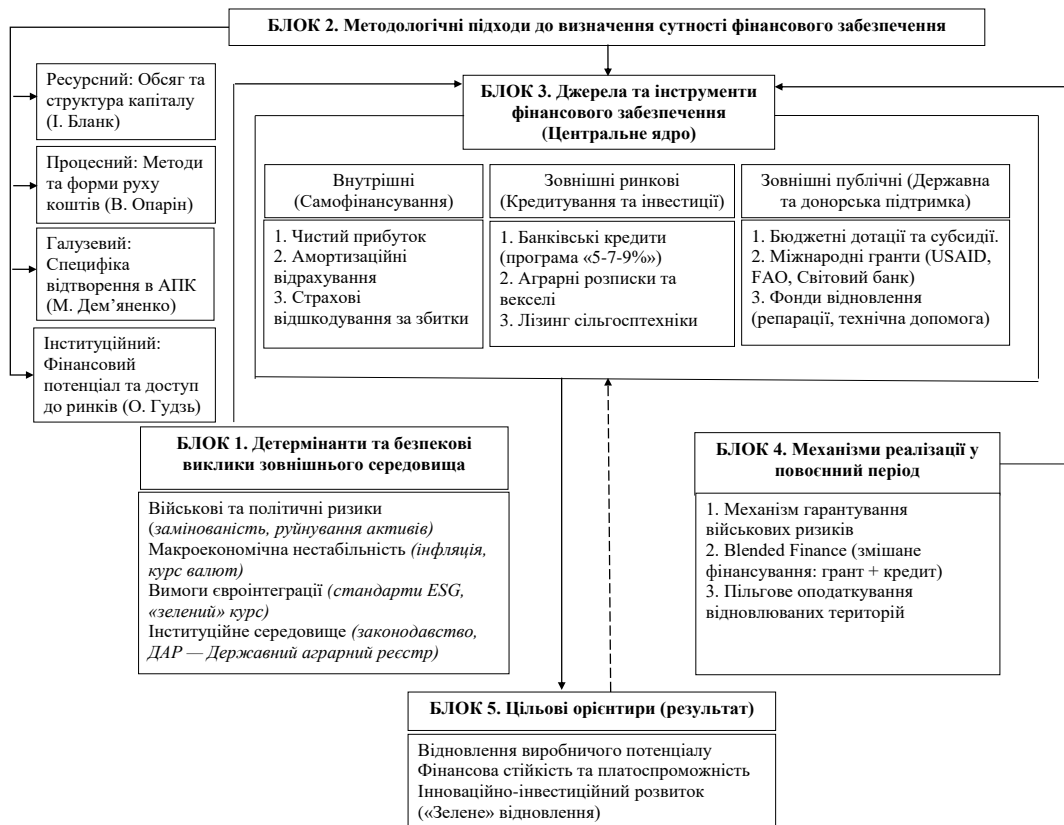

Рисунок. 1. Концептуальна схема системи фінансово-кредитного забезпечення аграрних підприємств у повоєнний період

Джерело: власна розробка автора

Блок зовнішніх детермінант (блок 1) виступає первинним імпульсом, який формує обмеження та нові можливості для залучення капіталу. Військові ризики та вимоги євроінтеграції прямо впливають на Центральне ядро (блок 3), змушуючи підприємства трансформувати структуру своїх ресурсів від звичного прибутку до залучення міжнародних грантів та технічної допомоги.

Теоретичний базис (блок 2) забезпечує наукову обґрунтованість вибору інструментів. Формування фінансової стратегії базується на синтезі ресурсних та інституційних підходів, що дозволяє розглядати фінансове забезпечення не лише як наявність коштів, а й як доступ до ринкових інструментів.

Механізми реалізації (блок 4) виконують роль «трансформатора». Вони забезпечують прохідження фінансових ресурсів через специфічні інструменти захисту (страхування військових ризиків, державні гарантії). Без цього блоку пряме спрямування ресурсів у виробництво є неможливим через надвисоку ризиковість середовища.

Цільові орієнтири (блок 5) є логічним завершенням схеми: лише за умови ефективного поєднання джерел та інструментів захисту досягається фінальна мета – відновлення виробничого потенціалу АПК та його перехід на рейки сталого розвитку. Запропонована концептуальна схема візуалізує перехід від лінійної моделі фінансування до адаптивної системи, де зовнішня підтримка та механізми мінімізації ризиків стають

визначальними чинниками виживання та розвитку аграрного сектору.

Таким чином, наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні концептуальної моделі адаптивного фінансового забезпечення аграрних підприємств, яка, на відміну від існуючих (що ґрунтуються на прямому субсидуванні), заснована на синергії внутрішніх ресурсів та змішаного фінансування. Принципова відмінність підходу полягає у впровадженні інституційного фільтра мінімізації воєнних ризиків (страхові пули, державні гарантії), що дозволяє інтегрувати міжнародні гранти та репарації у єдиний потік капіталу. Реалізація нашого підходу забезпечує трансформацію фінансів у реальні активи «зеленої» модернізації АПК, що дозволяє не лише відновити виробництво, а й пристосувати його до стандартів ЄС та підвищити інвестиційну привабливість галузі.

Висновки та перспективи подальших досліджень

У результаті проведеного дослідження доведено, що в умовах воєнної деструкції класичне фінансово-кредитне забезпечення аграріїв трансформується у динамічну систему адаптивної стійкості, де головною метою стає не просто накопичення капіталу, а здатність підприємства виживати та підтримувати виробничий цикл під дією зовнішніх шоків.

Обґрунтовано ефект інверсії пріоритетності джерел фінансування, за якого через критичне вичерпання власного прибутку та амортизації провідну роль починають відігравати міжнародні гранти та державні субсидії, що виконують функцію стартового капіталу для залучення подальших ринкових інвестицій.

Встановлено, що подолання дефіциту ліквідної застави можливе через активне впровадження фінансового лізингу та аграрних розписок, де заставою виступає сама техніка або майбутній врожай, що відкриває доступ до ресурсів навіть для підприємств із пошкодженими активами.

Дослідженням доведено специфічну квазі-ресурсну роль ПДВ, який завдяки механізмам прискореного відшкодування та пільгового імпорту перетворюється на внутрішнє джерело підтримки ліквідності, дозволяючи аграріям фінансувати операційну діяльність без надмірного боргового навантаження.

Запропонована концептуальна модель змішаного фінансування демонструє ефективність поєднання міжнародної допомоги та державних гарантій через цифрову платформу ДАР, що суттєво знижує ризики для банківського сектора та підвищує довіру донорів до українського агробізнесу.

Перспективи подальших розробок у цьому напрямі полягають у створенні дієвих механізмів страхування воєнних ризиків та залученні репараційних коштів для інноваційної «зеленої» модернізації АПК відповідно до стандартів європейської інтеграції.

Практична значущість одержаних результатів полягає у розробці адаптивної моделі змішаного фінансування, яка дозволяє аграрним підприємствам через поєднання міжнародних грантів, державних гарантій та податкових інструментів (зокрема ПДВ) долати дефіцит ліквідної застави та ефективно залучати капітал для відновлення виробничого потенціалу в умовах воєнних ризиків.

Abstract

The relevance of the study is driven by the necessity for a fundamental revision of the financial and credit support system for Ukraine's agri-food sector, which, amid military destruction and asset loss, has faced a critical shortage of recovery capital. The purpose of the article is to provide a theoretical substantiation and development of an adaptive model for the financial and credit support of agricultural enterprises, based on a shift in the priority of funding sources from internal profits to international grants, state subsidies, and the use of VAT as a liquidity resource – enabling the overcoming of the liquid collateral deficit and ensuring the sustainable post-war recovery of the sector.

The methodological basis of the study is a synthesis of classical capital management theories and modern concepts of financial resilience, implemented through the use of logical analysis, comparative evaluation of financing source costs, as well as matrix and graphical modeling of interaction processes between agri-food sector entities. The main result of the study is the substantiation of the "priority inversion effect" regarding capital formation sources, whereby, due to the erosion of internal profits, a leading role is assumed by international grants (USAID, FAO) and state subsidies, which serve as a foundation for further attracting market investments. The scientific novelty of the research lies in the development of a conceptual model of blended finance, which, through the implementation of institutional filters and digital verification in the State Agrarian Register, allows for overcoming the lack of liquid collateral and ensures the sector's transition to innovative "green" modernization in accordance with EU standards. Furthermore, the article is the first to reveal the quasi-resource role of VAT as an autonomous tool for supporting the current liquidity of farmers, enabling the mitigation of price disparities without increasing the debt burden on the enterprise.

References:

1. Blank, I. O., Lihonenko, L. O., Huliaeva, N. M., et al. (2011). Financial support for enterprise development (I. O. Blank, Ed.). KNTU.
2. Oparin, V. M. (2018). One more step toward understanding finance. *Finance of Ukraine*, 5, 125–128. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2018_5_11
3. Demianenko, M. Ya., & Malik, M. Y. (2010). Financial crisis in the agrarian sector of the agro-industrial complex. *Economic Sciences. Series: Accounting and Finance*, 7(1), 408–414. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2010_7%281%29__53
4. Hudz, O. Ye. (2015). Diagnostics and management of the financial potential of an enterprise. *Accounting and Finance*, 1(67), 71–76.
5. Barry, P. J., & Robison, L. J. (2001). Agricultural finance: Credit, credit constraints, and consequences. In B. L. Gardner & G. C. Rausser (Eds.), *Handbook of agricultural economics* (Vol. 1, pp. 513–571). Elsevier.
6. Ferrando, A., Popov, A., & Udell, G. F. (2017). Sovereign stress and SMEs' access to finance: Evidence from the ECB's SAFE survey. *Journal of Banking & Finance*, 81, 65–80. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2017.04.012>

7. Song, X., Xiao, Z., Wu, Y., Yang, X., Liao, C., & Xie, G. (2019). Impact of agricultural financial support on agricultural economic development in South China. *Open Journal of Social Sciences*, 7(2), 178–184. <https://doi.org/10.4236/jss.2019.72015>
8. Afrin, S., Haider, M. Z., & Islam, M. S. (2017). Impact of financial inclusion on technical efficiency of paddy farmers in Bangladesh. *Agricultural Finance Review*, 77(4), 484–505. <https://doi.org/10.1108/AFR-06-2016-0058>
9. Rusu, V. D., & Toderaşcu (Sandu), C. (2014). Enterprise financing in the context of macroeconomic instability: Evidence from CEE countries. *Procedia Economics and Finance*, 15, 730–737. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(14\)00440-7](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(14)00440-7)
10. Gropp, R., Guettler, A., & Saadi, V. (2020). Public bank guarantees and allocative efficiency. *Journal of Monetary Economics*, 116, 53–69. <https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2019.09.006>
11. Wilson, N., & Summers, B. (2002). Trade credit terms offered by small firms: Survey evidence and empirical analysis. *Journal of Business Finance & Accounting*, 29(3–4), 317–351. <https://doi.org/10.1111/1468-5957.00434>
12. Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology, Evolution, and Systematics*, 4, 1–23. <https://doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245>
13. Walker, B., & Salt, D. (2006). *Resilience thinking: Sustaining ecosystems and people in a changing world*. Island Press.
14. OECD. (2021). *The OECD DAC blended finance guidance*. OECD Development Co-operation Directorate. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2021/05/the-oecd-dac-blended-finance-guidance_42663a16/ded656b4-en.pdf
15. Neyter, R., Zorya, S., & Muliari, O. (2024). Agricultural war damages, losses, and needs review. World Bank. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099062524074642129/pdf/P180198-405a6aea-dcd5-4926-9724-151419507961.pdf>
16. USAID Agriculture and Rural Development Program (AGRO). (n.d.). USAID agriculture and rural development program (AGRO). <https://chamber.ua/ua/events/prohrama-usaid-z-ahrarnoho-i-silskoho-rozvytku-ahro/>
17. Verkhovna Rada of Ukraine. (2025, November 4). On the information and communication system "State Agrarian Register" (Law No. 3980-IX). *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 6, Art. 12. <https://zakon.rada.gov.ua>
18. World Bank. (2023). Ukraine – Agriculture Recovery Inclusive Support Emergency (ARISE) project. <http://documents.worldbank.org/curated/en/099101923095537231>
19. Verkhovna Rada of Ukraine. (2011). Tax Code of Ukraine (Law No. 2755-VI, as amended January 1, 2026). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 13–17, Art. 112. <https://zakon.rada.gov.ua>
20. National Bank of Ukraine. (n.d.). Financial stability report. <https://bank.gov.ua>
21. IFC & SECO. (n.d.). IFC and SECO's implementation of crop receipts in Ukraine to improve access to finance for agri-SMEs. OECD. https://www.oecd.org/en/publications/blended-finance-case-studies_2fb90b9a-en/ifc-and-seco-s-implementation-of-crop-receipts-in-ukraine-to-improve-access-to-finance-for-agri-smes-docx_42605aa0-en.html

Посилання на статтю:

Заєць О.О. Трансформація системи фінансово-кредитного забезпечення АПК: ієрархія джерел та механізми повоєнної адаптації / О.О. Заєць // *Економіка: реалії часу*. Науковий журнал. – 2026. – № 3 (85). – С. 57-66. – Режим доступу: <https://etr.economics.net.ua/files/archive/2026/No3/57.pdf>
<https://doi.org/10.15276/ETR.03.2026.6>. <https://zenodo.org/records/20684040>.

Reference a Journal Article:

Zaiets O.O. Transformation of the Agri-Food Sector's Financial and Credit Support System: Hierarchy of Sources and Post-War Adaptation Mechanisms / O.O. Zaiets // *Economics: time realities. Scientific journal*. – 2026. – № 3 (85). – P. 57-66. – Retrieved from: <https://etr.economics.net.ua/files/archive/2026/No3/57.pdf>.
<https://doi.org/10.15276/ETR.03.2026.6>. <https://zenodo.org/records/20684040>.

This is an open access journal and all published articles are licensed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0)